

Madárgyűrűzési központ – Denevérgyűrűzési központ

Simon László

A hazai viszonyokat hűen jellemzi, hogy míg a címben szereplő két „intézmény” közül az első közel 100 éves múltra tekint vissza, azaz funkcionálisan már 1908 óta, Magyar Madárgyűrűzési Központként 1963-tól fogva – az EURING megalakulásától – létezik, addig a denevérek jelölésének koordinációját ellátó központ a mai napig csupán „elmélet”. Hogy miként alakulhatott így a helyzet, miként lehetséges, hogy a Magyar Denevérgyűrűzési Központ még mindig nem kezdte meg működését, holott feladatait már a 2000-ben minisztériumi kiadványként megjelent denevérgyűrűzési vizsgaanyag is tartalmazza – mindez véleményem szerint sok szempontból összefügg a Magyar Madárgyűrűzési Központ működtetésével kapcsolatosan az utóbbi néhány év során felszínre került bizonytalanságokkal, ellentmondásokkal. Előadás megtartására e tárgyban részben ennek kifejtése végett kértek fel a konferencia szervezői; ám már akkor sem lehet érdektelennek nevezni a madárgyűrűzési tevékenységek irányítási problémáinak ezúton történő feltárását, illetve a néhány neuralgikus pontra való rávilágítást, ha ez csupán azt segíti elő, hogy a mindannyiunk reményei szerint mihamarabb felálló denevérgyűrűzési központ bizonyos „gyermekbetegségek”-et elkerüljön. Mivel a Magyar Madárgyűrűzési Központ történetének utóbbi 15 évét – korábban külsőként segítettem a munkát, 1997-től azonban már a központ egyik vezetőjeként dolgozom – jól ismerem, úgy gondolom, hasznos lehet megosztani tapasztalataimat: mind az elmúlt néhány év, mind az évszázados történet – melynek eseményeit kitartóan kutatom – tartalmaz olyan momentumokat, amelyek akár önmagukban, akár következményeik okán megszívlelendőek lehetnek azok számára, akik egy hatékony denevérgyűrűzési központ létrehozásában érdekeltek.

A vélelmezett összefüggésekről: Míg *A védett állatfajok védelmére, tartására, bemutatására és hasznosítására vonatkozó*

részletes szabályokról szóló, a 139/1999. (IX. 3.) Korm. rendelettel módosított 8/1998. (I. 23.) Korm. rendelet pozitívuma, hogy az első hazai jogszabály, amely a madár- és denevérgyűrűzést érintő kérdésekkel is foglalkozik, addig negatívuma, hogy számtalan technikai részlet szabályozatlanul hagyásával jó néhány fontos kérdésben többféle értelmezést tett lehetővé. Minek következményeként egyrészt a madárgyűrűzési tevékenységek koordinációjában zavarok álltak be, a Magyar Denevérgyűrűzési Központ pedig meg sem alakult; másrészt megnőtt az igény az ellentmondások és az évtizedek óta lappangó anomáliák – lásd például egyesületi tagsághoz kötött gyűrűzési jogosultság – feloldására, mivel a jogszabályi hivatkozás súlyos tételként volt szerepeltethető az érvrendszerekben. A Magyar Madárgyűrűzési Központ tekintetében mindez odáig vezetett, hogy 2001 tavaszán – miután a környezetvédelmi tárca illetékesei kinyilvánították szándékukat, miszerint a hazai madárjelölések koordinációját ellátó irodát a minisztérium háttérintézményének részeként működtetnék – a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) vezetése eltávolította a központ mindkét munkatársát, mivel a két személy az átszervezéssel, a központi irányítás egyesületi berkekből való kiszervezésével messzemenően egyetértett. Jegyzőkönyvből idézem az egyesület elnökét, Kállay Györgyöt: „...hogy a Titkárságon rossz a hangulat, az annak a következménye, hogy Simon László és Varga Lajos is bomlasztanak, bomlasztják az egyesületet. Nem kívánunk együtt dolgozni velük!” Értelmezzünk: Az, hogy a környezetvédelmi minisztérium és jogelődjei hosszú ideje évről évre megállapodást kötnek egy társadalmi szervezettel, miszerint az államigazgatási szerv megbízásából tárgyévben az adott szervezet jogosult (és kötelezett) a hazai madárgyűrűzési tevékenységek koordinációjával kapcsolatos feladatok ellátására, olyan helyzetet alakíthatott ki, melyben a szóban forgó egyesület – az MME – vezetői nyugodtan vehették a bátorságot ahhoz, hogy a

munkavégzés minőségével kapcsolatos, szakmai szempontú indoklás nélkül elmozdítsák Európa egyik legnagyobb múltú nemzeti madárgyűrűzési központjának teljes állományát. Elmozdítsák pontosan az esetlegesen elfogadható indokok ellenkezője miatt, pusztán azért, mert a Magyar Madárgyűrűzési Központ két vezetője – felelősen gondolkodva – támogatta, hogy az évek óta bizonytalan helyzetű, részben az MME (szakma)politikai szerepvállalása következményeként rossz anyagi körülmények közé kényszerült, ráadásul madárgyűrűzési technikai kérdésekben egyáltalán nem kompetens vezetés alá rendelt iroda minden szempontból elfogadhatóbb elhelyezést nyerjen.

Annak megértéséhez, hogy az események miként „fajulhattak” idáig, az előzmények feltérképezése persze nélkülözhetetlen. Mint az sokak számára ismert, a madarak vonulásának jobb megismerése érdekében folytatott jelölési munkákat a kezdetektől, 1908-tól a hetvenes évekig a Magyar Madártani Intézet irányította: az intézethez köthető madárgyűrűzési központról így a század elejétől fogva, egyértelműen Magyar Madárgyűrűzési Központról pedig azóta beszélhetünk, amióta 1963-ban a nemzeti gyűrűzési központok – köztük a „Hungarian Bird Ringing Centre” – létrehívták az EURING-ot (European Union for Bird Ringing). A csupán 1974-ben alakult MME érdekes körülmények között – a mai napig tisztázatlan, legalábbis dokumentumok szintjén követhetetlen módon – jutott hozzá „hitbizományá”-hoz, azaz szerezte meg (oroztta el) a Magyar Madártani Intézettől a hazai jelölési munkák ellenőrzésének, szervezésének, irányításának jogát. Még a pontos évszám is vitatott: mondjuk azt, hogy 1976-tól létezett az „MME-Gyűrűzőközpont”. Napjaink MME-érvelésének – miszerint ettől kezdve Magyarországon egyedül és kizárólagosan az egyesület végezte az idevágó feladatokat – ellentmondani látszik, hogy az „éves jelentés” az Aquilában még 1987-ben is *A Madártani Intézet madárjelölései – 38. gyűrűzési jelentés* címmel látott napvilágot. Ugyanakkor, amikor az éppen csak megalakult MME „rátette a kezét” az összes gyűrűzési törzskönyvre – a gyűrűzési adatok 1951-től vezetett nyilvántartására –, egyben kötelezte a Magyar Madártani Intézet madárjelöléseket végző külső munkatársait az egyesületbe való belépésre (egyébként nem folytathatták tevékenységüket; íme, egy „szokásjog”

kialakulása). E „fontos” lépés mellett azonban az egyesület vezetése ölbe tett kézzel szemlélte azokat a folyamatokat, amelyek az 1893-ban Herman Ottó által alapított intézet felszámolására irányultak, és amelyek „eredményeként” – néhány évnyi mostoha körülmények közötti raktározást követően – a teljes második világháború utáni irattár elpusztult. Messzire vezetne annak vizsgálata, hogy ki volt az – és miért érezte feladatának –, aki célul tűzte ki a Magyar Madártani Intézet megsemmisítését, mindenesetre a felelős gondolkodás és az alkalmasság sajátoságos értelmezéséről sokat elárul, hogy a hazai madárgyűrűzés koordinációját „felvállaló” szervezet vezetői – miután a számukra jelentőséggel bíró, a jelölőgyűrűk törzsadatait tartalmazó füzetekhez hozzájutottak – a gyűrűzési adatokhoz, megkerülésekhez tartozó 25 évnyi levelezés elenyészését már meglehetősen érdektelenséggel szemlélték.

Mindezen előzmények után nézzük, hogyan fest a kép 2003 vége táján. Azok számára, akiknek a hetvenes évek végétől 2001-ig tartó korszak – fent részletezett módon kezdetüket vevő – történései nem voltak megnyugtatóak, nyilvánvalóan egyfajta elégtételül szolgált, hogy az idők során a környezetvédelmi tárca Természetvédelmi Hivatalának Zoológiai Osztályába „integrálódott” Magyar Madártani Intézetnek ismét fontos szerep jutott a hazai madárgyűrűzés irányításában. (Nem mellékesen a 2001 tavaszán lezajló események következtében huszonöt év után sikerült elérni, hogy a védett madárfajok jelölésének ma már nem feltétele az MME-tagság. Megjegyzem: „Fantasztikus” eredmény!)

A magyarországi madárjelölési tevékenységek koordinációját, a Magyar Madárgyűrűzési Központ „üzemeltetését” 2001 júniusától a szakminisztérium (jelenleg: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium) és a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület – a két szervezet között létrejött megállapodás értelmében – együttműködés keretében valósítja meg. Két év elmúltával megállapítható, hogy az ezzel a felállással és feladatmegosztással kapcsolatban már a megállapodás szövegezésének idején felmerült szakmai aggályok mindenképp jogosak voltak (ezt az öszvér megoldást egyébként az egyesületnek elsősorban a madárgyűrűzési adatbázis és a papíralapú dokumentáció ki nem adásával fenyegetőzve sikerült kikényszerítenie) – az EURING-központok közül egyedül a spanyol Oficina de Especies

Migratorias esetében találunk ehhez hasonló megoldást (a működőképességéről nincsenek részletes információink, annyi viszont tudható a *minisztériumi tisztviselőként dolgozó központvezető* munkáját segíti a BirdLife két spanyol alkalmazottja).

2001 júniusától a minisztérium háttérintézménye, a Környezetgazdálkodási Intézet – a Magyar Madártani Intézet szakmai irányításával – a madárgyűrűzési koordináció állami természetvédelemhez rendelt feladatainak ellátása érdekében két főállású alkalmazottat foglalkoztat. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület ezzel párhuzamosan egy főállású alkalmazottat vett fel az oda rendelt feladatok elvégzésére. Bár az együttműködés első pillanatától érezhető volt, hogy ez nem lesz zökkenőmentes, a félreértelmezések és szerepavarok nyilvánosságra kerüléséig két évnek kellett elteltie. Most már nyugodtan leszögezhetjük, hogy mind az MME Gyűrűzőközpont elnevezésű szervezeti egységének, mind az MME Gyűrűző és Vonuláskutató Szakosztálya vezetőségének az együttes munka kezdetétől az volt a koncepciója, hogy az *irányítás* továbbra is az ő kezükben maradt. Dacára annak, hogy a madárgyűrűzési vizsgabizonyítvánnyal rendelkező személyek 25%-a ma már nem tagja az egyesületnek, így semmiféle egyesületi szabályozás nem kérhető rajtuk számon...

A Magyar Madárgyűrűzési Központ háromfős stábjá 2001 júniusától két irodában dolgozik, a főváros két, egymástól távol eső pontján. A megállapodás értelmében a közös munka platformjának tekintett madárgyűrűzési adatbázis és az adatbázis-kezelő szoftver frissítéseire a mai napig Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Költő utcai titkárságán kerül sor, a Környezetgazdálkodási Intézet Kinizsi utcai irodájába csak másolatok jutnak el.

És itt azonnal fel is merül a kérdés – nem először és nem utoljára –, hogy milyen megfontolások indokolják védett és fokozottan védett fajok előfordulási adatairól és élőhelyéről részletes információkat tartalmazó, részben természetvédelmi célú adatbázis társadalmi szervezethez történő kihelyezését. Az elmúlt két év során – részben a szoftverfejlesztés problémái miatt – tartalmi szempontból egyre kevésbé megbízhatóvá váló adatbázisból a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület alkalmazottja

anélkül szolgáltat adatokat, hogy ezt a tevékenységét bárki is a jogosan elvárható szinten kontrollálná. Bár a vonatkozó adatvédelmi szabályzat másfél éve elkészült, az ebben foglaltak semmilyen módon nem érvényesülnek, és a jelenlegi helyzet a számonkérést nem teszi lehetővé.

Az elmúlt két év jelenségei közül azonban talán az a legmegdöbbentőbb, ahogyan egyes vonuláskutató táborokban a „normális ügymenet” részévé vált madarak jelölésének végzésére nem jogosult személyek gyűrűzésvezetőként való szerepeltetése, akik esetében ez jogszabályba ütköző és a madárgyűrűzés alapvető etikai szabályait semmibe vevő tevékenységet jelent. Bár a Magyar Madárgyűrűzési Központ működését szabályozó megállapodás az ilyen ügyekkel kapcsolatosan komoly kötelezettségeket rótt rájuk, az MME illetékesei mégsem érezték, hogy a jelenség visszaszorítására érdemi lépéseket kellene tenniük. Sőt.

Mivel a tábori gyűrűzésvezetők hiányának pótlását célzó, rendkívül visszatetsző megoldás 2003-ra rendszerré vált, a KGI madárgyűrűzési koordinátorai a 2003 augusztusa és 2003 novembere között időszakban kilenc vonuláskutató tábort látogattak meg. Két helyszínen is azt kellett tapasztalniuk, hogy a tábor területén madárgyűrűzés végzésére jogosult személy nem tartózkodik... Hogy az eseményeket követő polémiák során a szakma mértékadó körei is kétségbe vonták a feladataikat az állami természetvédelem szervezetében ellátó központi munkatársak kompetenciáját, sőt, egyesek még a természetvédelmi hatóság ellenőrzési jogosultságának megkérdőjelezését is megengedték maguknak – mindez mindent elárul arról, hogy a Magyar Madárgyűrűzési Központ irányító szerepe és tekintélye mennyire meggyengült az utóbbi időben.

Bár a fentiekben vázolt eseménysor szolgálhat tanulságokkal azok számára, akik a hazai denevérgyűrűzés központi koordinációjának megszervezését szívügyüknek tekintik, mindez csak közvetve érinti a leendő denevérgyűrűzési központot. Éppen ezért az alábbiakban olyan technikai részletek következnek, amelyek a mindennapi működést közvetlenül befolyásolják, így a velük összefüggésben lévő kérdések megválaszolására jó előre fel kell készülni.

Az európai madárgyűrűzési központok számára nagy könnyebbség, hogy egy olyan szervezetbe tömörülnek, mint a már többször

említett European Union for Bird Ringing. Az EURING – amely egyet jelent a madárvonulás tanulmányozását célzó nemzetközi együttműködéssel – a kétévenkénti találkozók, illetve technikai konferenciák megszervezésén túl általános irányelveket is megfogalmaz a nemzeti madárgyűrűzési központok számára. Az adatgyűjtés és a számítógépes rögzítés egységesítésére való törekvés, a gyűrűzési-megkerülési adatok sztenderd kódjegyzéke, az EURING Adatbank megalapítása mind-mind a tevékenység színvonalának emelését, az egyes központok közötti kapcsolattartás zökkenőmentessé tételét célozták. A denevérgyűrűzési projekteket nemzetközi szinten hasonló módon összefogó BATRING nyilvánvalóan csak akkor lesz képes produkálni azt a rendszert (hatékonyságot és szervezettséget), amelyet az EURING negyven hosszú év munkájával alakított ki, ha mindennek az előfeltétele is megvalósul, azaz létrejönnek azok a függetlenített és karakteres nemzeti denevérgyűrűzési központok, melyek – információim szerint – jelenleg még igencsak hiányoznak az európai palettáról.

Ha a magyar denevérgyűrűzési központ telepítésének kérdésével foglalkozunk, érdekes lehet annak vizsgálata, az európai madárgyűrűzési irodák „üzemeltetőik” szerint például miként is csoportosíthatóak. (Bár ez a kis statisztika az MME vagy Magyar Madártani Intézet kérdésével – lásd fent – összefüggésbe hozva sem érdektelen.) Vajon hogyan és hová lenne célszerű integrálni a denevérgyűrűzési tevékenységek koordinációját?

A European Union for Bird Ringing 34 európai és három ázsiai ország összesen 41 madárgyűrűzési központjának tevékenységét irányítja. Ezen központok közül – mint már említettem – egyedül a spanyol működik a magyarországihoz hasonló kondíciók között. Az izlandi, spanyolországi, portugáliai, észtországi és romániai központ egyértelműen az állami természetvédelem részeként működik, és összesen *öt olyan központot találunk, amelyet egyesület tart fenn* (a dániai Kalo, a baszk vagy a csatorna-szigeteki központ tulajdonképpen csak formálisan létezik; a görög és a máltai központ kisszámú gyűrűzője néhány ezer madarat jelöl évente). A többi, mintegy *harminc madárgyűrűzési központ üzemeltetője általában múzeum vagy állami kutatóintézet – költségvetési szerv, és nem társadalmi szervezet!*

Ha továbblépve a központi adatbank és az adatszolgáltatás kérdését, problematikáját kívánjuk röviden áttekinteni, megállapíthatjuk, hogy a denevérgyűrűzési adatok egységes rendszerben való gyűjtésének, tárolásának mind a mai napig legfőbb kerékkötője – jól érzékelhetően – az a szemlélet, amelyet az „*én adatom*” és a „*miért pont azok (ők) tartanak nyilván*” stb. presztízskérdésként kezelése jellemez. Ami – ahogy ezt mindeközben az érintettek mindegyike világosan látja – tarthatatlan hozzáállás és állapot, hiszen az adatok hosszú távú megmaradását, elérhetőségét és felhasználhatóságát csakis egy biztonságos központi archiválás garantálhatja. A kötelezően nyilvántartandó és a központ felé kötelezően jelentendő adatok köre természetesen a gyűrűzési törzsadatokra (gyűrűszám, faj, kor, ivar, dátum, hely) korlátozódna (ez a madárjelölések esetében sincs másként).

Mivel egy teljes körű és jól karbantartott adatbázis azonnal „heves” érdeklődést vált ki, az információszolgáltatás mikéntjét idejében érdemes végiggondolni. Nyilván más elbírálás alá kell esnie az adatközlői körön belülre, illetve kívülre történő adatszolgáltatásnak, de ezt minden esetben az adatvédelmi szabályzat rendelkezéseinek megfelelően kell végezni. Ennek a dokumentumnak a mielőbbi megalkotása és betartatása biztosítéka lehet a nyugodt és magas színvonalú működésnek. Bár az adatszolgáltatás és a gyűrűzési-megkerülési adatok kezelése a madárjelölések nyilvántartása esetében is tagadhatatlanul neuralgikus pont, furcsa módon a madárgyűrűzési központoknak csak kisebb része rendelkezik az idevonatkozó kérdésekben állást fogláló szabályzatokkal.

Szorosan idetartozik, hogy a jelölési adatok központi tárolása elképzelhetetlen anélkül, hogy előtte megtörténjék az adott működési területen – esetünkben Magyarországon – már felhasznált, illetve használatban lévő összes jelölőgyűrű nyilvántartásba vétele. Mely nyilvántartás természetesen rögzíti azt is, személy szerint ki felel egy adott gyűrűsorozattal végzett jelölésekért. Információim szerint az *adatvesztés* problémája már felmerült a hazai denevérgyűrűzési adatbázissal kapcsolatban, holott alig egy-másfél évtizede annak, hogy nem egy-két fő gyűrűzi a denevéreket (együtt tartva az összes futó sorozatot). Látni kell, egy értékes adatbázis – és itt most nem feltétlenül egy számítógépes adatbankra, csupán a

gyűjtött adatok összességére gondolok – még archiválási technikákban bővelkedő korunkban is könnyen és primitív módon sérülhet: elegendő, ha néhány főről 15-20-ra növekszik a jelöléseket végzők száma, és máris megtörténik a baj, gyűrzési adatok vesznek el. Ez is bizonyítja, hogy létező veszélyeztető tényezőről van szó, melynek kiiktatására – amennyiben ez egyáltalán lehetséges – mindenképpen hangsúlyt kell helyezni. És egy jól működő központi nyilvántartásnak és koordinációnak itt is rendkívül fontos szerepe lehet.

Bár ma már számítógépes adatbázisok korát éljük, amikor a papíralapú dokumentumok elsődlegességének felvetésére sokan csak egy kézlegyintéssel reagálnak, soha ne becsüljük le ez utóbbi archiválási módszer jelenőségét. Egy felkészült denevérgyűrzési központnak is célszerű legalább kétféle technikával megvalósítani az adatok rögzítését – az adatbázis megőrzését pedig érdemes a két helyen párhuzamosan való tárolással „túlbiztosítani”.

Végezetül: véleményem szerint – és itt most a személyes meggyőződésemet tapasztalataim

igazolják – egy jól működő gyűrzési központ legelőször is archivál, nyilvántart, dokumentál, betartat (szabályokat) és bekér (adatot, jelentést), csak másodsorban szolgáltat (adatot példának okáért, vagy fogóeszközt). A másodlagos és harmadlagos fontosságú szempontoknak való megfelelés soha nem történhet a prioritások rovására!

Erős, a jogszabályokhoz következetesen igazodó és ezeket betartató, széles körben elfogadott madár- vagy denevérgyűrzési központot a feladatok egy részét társadalmi szervezethez telepítve nem lehet működtetni! *Társadalmi szervezet nem kaphat olyan jogosítványokat, amelyekkel élni sem tud, illetve nem bízható meg olyan feladatok végzésével, amelyek nemzetközi kötelezettségeinkből fakadnak,* így teljesítésük nem függhet pillanatnyi finanszírozási gondoktól. Ezenkívül magának a madár- és denevérgyűrzésnek, a (vonulás)kutatás ezen módszerének általános megítélése, színvonalának javítása szempontjából is az a megoldás tűnik jónak, ha az állami természetvédelem intézményrendszeréhez telepített, megerősített és egységes központ irányítja és ellenőrzi ezeket a tevékenységeket.